

1. Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). 2. Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

---

1. Право спільної сумісної власності є другим після спільної часткової власності різновидом права спільної власності. Спільна сумісна власність є власністю двох або більше осіб (читай - суб'єктів) на одне і те ж майно і в цьому розумінні вона є ідентичною із спільною частковою власністю. Із змісту ч. 1 ст. 368 ЦК випливає, що центральною особливістю права спільної сумісної власності є відсутність визначення часток учасників. Іншими словами, на відміну від спільної часткової власності, права учасників якої мають вираження у вигляді ідеальної (арифметичної) частки у праві спільної власності, що дозволяє визначити відповідний обсяг їх прав та обов'язків при здійсненні права (ст. ст. 358 - 361 ЦК), а на конкретну частину майна - при виділі частки (ст. ст. 364 - 365, ч. 1 ст. 366 ЦК) або при її поділі (ст. 367 ЦК), право кожного співвласника у спільній сумісній власності поширюється на усе майно, без ідеального вираження частки у праві спільної власності. Проте той факт, що частка учасника сумісної власності у спільному майні завчасно не визначена, не означає, що остання не визначається при припиненні відносин спільної сумісної власності щодо даного суб'єкта. Частка встановлюється при поділі майна між співвласниками (ст. 372 ЦК), а також при виділі частки одного з них (ст. ст. 370, 371 ЦК).

2. Коло суб'єктів права спільної сумісної власності є аналогічним суб'єктам права спільної часткової власності (ч. 2 ст. 356 ЦК), за тим винятком, що ч. 2 ст. 368 ЦК встановлює, що законом можуть бути встановлені обмеження для держави та територіальних громад бути учасниками права спільної сумісної власності. Саме так, на наш погляд, слід тлумачити застереження "якщо інше не встановлено законом" у ч. 2 ст. 368 ЦК. Водночас на практиці відносини спільної сумісної власності виникають майже винятково між фізичними особами.

Згідно ч. 1 ст. 89 ЗК земельна ділянка може належати на праві спільної сумісної власності лише громадянам. 3.

Згідно ч. 4 ст. 355 ЦК встановлюється правова презумпція спільної часткової власності, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно.

Зокрема, частини третя та четверта коментованої статті передбачають дві підстави виникнення права спільної сумісної власності - набуття майна подружжям за час шлюбу та набуття майна в результаті спільної праці та за спільні кошти членів сім'ї. Факт реєстрації шлюбу в державних органах РАЦС тягне за собою встановлення презумпції виникнення спільної сумісної власності на майно, набуте подружжям під час дії зареєстрованого шлюбу. Дана презумпція може бути спростована законом або договором, яким є шлюбний договір (ст. ст. 92 - 103 СК). Право подружжя визначати правовий режим майна, набутого під час шлюбу, відмінний ніж режим спільної сумісної власності, визначається ч. 2 ст. 97 СК.

За змістом ст. ст. 57, 58, 62 СК особистою приватною власністю дружини, чоловіка є наступне майно, незважаючи на те, що воно набуто під час шлюбу: 1) майно, набуто кожним з подружжя на підставі договору дарування; 2) майно, набуто кожним з подружжя в порядку спадкування; 3) майно, набуто кожним з подружжя за кошти, які належали дружині, чоловіку особисто; 4) речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя; 5) премії, нагороди, які дружина, чоловік одержали за особисті заслуги. Однак

суд може визнати за другим з подружжя право на частку цієї премії, нагороди, якщо буде встановлено, що він своїми діями (ведення домашнього господарства, виховання дітей тощо) сприяв її одержанню; 6) кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, яка належала дружині, чоловіку, а також як відшкодування завданої дружині, чоловіку моральної шкоди; 7) страхові суми, одержані дружиною, чоловіком за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням; 8) за рішенням суду - майно, набуте дружиною, чоловіком за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин; 9) частка у майні, якщо у придбання майна вкладені, крім спільних коштів, також кошти, що належали одному з подружжя; 10) плоди і доходи від речі, яка є об'єктом особистої приватної власності одного з подружжя; 11) за рішенням суду - дохід, одержаний за рахунок майна іншого з подружжя, якщо другий з подружжя своєю працею і (або) коштами брав участь в утриманні цього майна в управлінні цим майном чи догляді за ним. Відповідно до ст. 74 СК режим спільної сумісної власності поширюється також на майно, набуте за час спільного проживання жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або будь-якому іншому шлюбі. Інший режим такого майна може бути встановлений письмовим договором між ними. Згідно абзацу п'ятого пункту 44 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України на підтвердження факту проживання однією сім'єю осіб, які не перебувають у шлюбі, нотаріусом можуть бути прийняті: договір про спільне проживання та ведення спільного господарства, рішення суду про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю осіб, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, записи у будинкових книгах (паспортах) про постійне проживання або реєстрацію цих осіб за однією адресою тощо, якщо вони разом з іншими документами підтверджують цей факт.

4. Режим спільної сумісної власності поширюється також на майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї. Така законодавча презумпція діє, якщо інше не встановлено договором між членами сім'ї, укладеним у письмовій формі. Для з'ясування кола осіб, які входять до складу членів сім'ї слід виходити з абзацу першого ч. 2 ст. 3 СК, за якою сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Варто підкреслити, що на відміну від права спільної сумісної власності подружжя, режим спільної сумісної власності членів сім'ї залишається великою мірою декларативним. Сприяє цьому і відсутність в Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України порядку посвідчення договорів між членами сім'ї як учасниками права спільної сумісної власності. Розділ 18 Інструкції присвячений посвідченню правочинів лише між чоловіком та жінкою, які проживають однією сім'єю, проте не перебувають у шлюбі між собою. На практиці нотаріус, до якого звернулася особа з проханням посвідчити договір про відчуження майна, правовстановлювальний документ на яке оформлений на її ім'я, не перевіряє права членів сім'ї такої особи, які могли брати трудову та матеріальну участь у придбанні такого майна. З огляду на викладене, членам сім'ї, які зазнали спільних витрат, спрямованих на створення (набуття) певного майна, доцільно укласти договір саме про встановлення між ними права спільної сумісної власності на майно із визначенням усіх співвласників. Відсутність такого договору істотно ускладнює, а іноді і практично унеможливує доведення в майбутньому наявності права спільної сумісної власності на майно. Доцільно звернути увагу іще на дві особливості режиму спільної сумісної власності членів сім'ї. По-перше, майно визнається спільною сумісною власністю, якщо воно набуто в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї. Іншими словами, формальне тлумачення цієї норми у правозастосовчій практиці може призводити до такого її розуміння: кожен член сім'ї для того, щоб стати співвласником, має приймати і трудову, і матеріальну участь у створенні спільного майна. Для уникнення можливих непорозумінь варто рекомендувати суб'єктам укласти в таких випадках договір про набуття спільної сумісної власності. По-друге, для набуття спільної сумісної власності необхідна участь не просто у матеріальних, але саме у грошових витратах щодо створення майна. Це істотним чином звужує можливості тих осіб, які приймали матеріальну участь у створенні майна,

проте не понесли разом з тим грошових витрат (наприклад, надали приміщення для виготовлення майна, матеріали, обладнання, устаткування). Дана проблема також може бути усунена шляхом укладення договору. Якщо майно, набуте шляхом спільної праці та за спільні кошти членів сім'ї, є нерухомим, право власності вимагає державної реєстрації і виникає з моменту такої реєстрації (ч. 1 ст. 182, абзац третій ч. 2 ст. 331 ЦК). Оскільки договір про набуття права спільної сумісної власності, навіть якщо він посвідчений нотаріально, не визнаний правовстановлювальним документом згідно Переліку правовстановлювальних документів, на підставі яких проводиться реєстрація прав власності на об'єкти нерухомого майна, що затверджений наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. N 7/5, співвласники мають звернутися до уповноважених органів за видачею свідоцтва про право власності на нерухоме майно.

5. Крім наведених у ч. 3, 4 даної статті, чинне законодавство передбачає ще низку підстав для набуття права спільної сумісної власності. Так, спільна сумісна власність може виникати на підставі ч. 2 ст. 8 Закону "Про приватизацію державного житлового фонду", ч. 2 ст. 6 Закону "Про особисте селянське господарство". Основним законним правовим режимом майна подружжя, як вже зазначалося, є правовий режим спільної сумісної власності. Як підкреслюють деякі автори, коментована стаття, як і ст. 22 КпШС, встановлює презумпцію права цієї власності по-дружжя щодо майна, набутого за час шлюбу.

Відповідно до ч. 1 статті, що коментується, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашньо-го господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Аналогічне положення передбачене ч. 2 ст. 22 КпШС. Водночас у коментованій статті йдеться про майно, набуте подружжям за час шлюбу, а в ч. 1 ст. 22 КпШС — про майно, нажите подружжям за цей же час. Однак ні в ст. 22 КпШС, ні в ст. 60 СК не розкрито зміст слів "нажите" та "на-буте". При буквальному тлумаченні поняття "майно, набуте по-дружжям за час шлюбу", треба вважати, що будь-яке таке майно є спільним майном подружжя. Проте такий висновок суперечить п. 3 ч. 1 та частинам 3—6 ст. 57 СК, згідно з якими у деяких випадках майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить не дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності, а кожному з них на праві роздільної приватної власності (див. коментар до ст. 57).

Таким чином, не будь-яке майно, набуте за час шлюбу, можна вважати таким, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності. Тому поняття "майно, набуте за час шлюбу" вужче за його буквально тлумачення.

У ст. 22 КпШС, як вже зазначалося, закріплене поняття "майно, нажите подружжям за час шлюбу". О. Дзера та Т. Ариванюк вважають, що розкриття змісту зазначених понять можливе шляхом наведення переліку конкретних правових підстав виникнення у подружжя права спільної сумісної власності. З цим твердженням навряд чи можна погодитись з огляду на юридичний склад, необхідний для виникнення зазначеного права. А для цього необхідно, щоб майно було набуте за час шлюбу. Це положення прямо передбачене в ч. 1 статті, що коментується, а також впливає зі змісту ч. 1 ст. 21 СК та ст. 16 Закону України "Про власність".

Частина 1 ст. 45 СК передбачає, що недійсний шлюб, а та-кож шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підста-вою для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя, а ч. 2 цієї статті встановлює, що якщо протягом недійсного шлюбу особи набули майно, воно вважається таким, що належить їм на праві спільної часткової власності. Водночас для виникнення права спільної сумісної власності подружжя недостатньо, щоб майно було на-буте за час зареєстрованого шлюбу. Потрібно також, щоб дружина і чоловік спільно проживали і вели спільне господарство, тобто необхідна наявність спільної праці подружжя. А під такою працею треба розуміти будь-яку корисну працю, яка незалежно від її характеру безпосередньо або в уречевленій формі спрямована на створення спільного майна подружжя.

Спільність результатів праці дружини та чоловіка у разі наявності законного режиму їх майна не встановлюється, як зазначають деякі автори, угодою подружжя (явною або такою, що не припускається), а запроваджується як обов'язковий наслідок шлюбу.

Необхідність спільної праці дружини та чоловіка для виникнення права спільної сумісної власності та спільного майна по-дружжя впливає із зіставлення ч. 1 коментованої статті, п. 3 ч. 1 і частин 3, 4 і 6 ст. 57 СК. У зазначених у ст. 57 СК випадках майно, набуте подружжям за час шлюбу, як вже зазначалося, належить не дружині й чоловіку на праві спільної сумісної власності, а кожному з них на праві роздільної приватної власності. Це пояснюється тим, що у цих випадках майно набувається не в результаті спільної праці подружжя.

Уявляється, що терміни "нажите майно" та "набуте майно", застосовувані стосовно до виникнення права спільної сумісної власності дружини та чоловіка й їх спільного майна, є синонімами. Термін "майно, нажите подружжям протягом шлюбу" вперше був передбачений ст. 9 проекту Кодексу законів про шлюб, сім'ю та опіку РРФСР 1926 р. і закріплений у ст. 10 його остаточної редакції. І. Жилінкова помилково стверджує, що термін "нажите майно" вперше було закріплено у ст. 125 Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР 1926 р. Аналогічної помилки припускаються О. Дзера та Т. Ари-ванюк.

У ст. 125 зазначеного Кодексу, який був прийнятий на 3-й сесії ВУЦВК 9-го скликання 31 травня 1926 р., підкреслювалося, що майно, нажите подружжям спільною працею під час шлюбу, вважається таким, що належить обом з подружжя на засадах співвласності у рівних частках. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 15 вересня 1945 р. зазначену статтю було викладено у новій редакції. Згідно з нею майно, набуте подружжям працею у період зареєстрованого шлюбу, вважалось таким, що належить дружині та чоловіку на засадах спільної власності. Розмір частки, яка належить кожному з подружжя, мав визначатися судом. Інше майно вважалось роздільною власністю.

У законодавстві УРСР термін "майно, нажите подружжям під час шлюбу" вперше був передбачений ст. 22 КпШС. Як впливає з тексту ст. 125 Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану, для виникнення права спільної сумісної власності та спільного майна подружжя були необхідні дві умови: 1) набуття майна у період шлюбу; 2) набуття майна в результаті спільної праці подружжя.

Необхідність спільної праці дружини і чоловіка для виникнення у них права спільної сумісної власності впливає також із зіставлення змісту статті, що коментується, зі змістом ст. 58 СК. Згідно зі ст. 58 СК якщо річ, що належить одному з подружжя, плодоносить, дає приплід або доход (дивіденди), він є власником цих плодів, приплоду або доходу (дивідендів). Це пояснюється тим, що право на плоди, приплід, доход (дивіденди) виникли не в результаті спільної праці подружжя.

Необхідність спільної праці дружини і чоловіка для виникнення у них спільного майна впливає й з історичного тлумачення терміна "майно, нажите подружжям протягом шлюбу". Цей термін, як зазначалося, вперше був закріплений у ст. 10 Кодексу законів про шлюб, сім'ю та опіку РРФСР. Нарком юстиції РРФСР Д. Курський у заключному слові на 2-й сесії ВЦВК 12-го скликання зазначав з приводу проекту цієї статті: "Ця стаття надзвичайно важлива і вона вносить щось нове. Спочатку в нас існувала роздільність майна, а тут запроваджується спільність майна: здобуте спільною працею майно робиться спільним майном і при розлученні ділиться нарівно між подружжям".

Таким чином, обов'язковими елементами юридичного складу, необхідного для виникнення права спільної сумісної власності дружини і чоловіка та їх спільного майна, як зазначається в літературі, є набуття майна під час зареєстрованого шлюбу і ведення цими особами спільного господарства, тобто наявність спільної праці подружжя. Майже аналогічну думку висловила свого часу І. Жилінкова, яка вважала, що спільність майна по-дружжя виникає у тому разі, коли особи

перебувають у за-реєстрованому шлюбі і фактично становлять єдину сім'ю. Що-правда, згодом вона дещо змінила свою позицію.

Частина 2 коментованої статті встановлює презумпцію, відповідно до якої кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Це має велике практичне значення як при здійсненні правомочності, пов'язаної зі спільною сумісною власністю подружжя, так і у разі поділу спільного майна дружини і чоловіка (див. коментарі до статей 63, 65 і 71).

Для визнання речей, набутих за час шлюбу, об'єктами спільної сумісної власності подружжя не має значення, на ім'я кого з них оформлене це майно. Зі змісту третього абзацу п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 жовтня 1991 р. № 7 "Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок" випливає, що для виникнення права спільної сумісної власності подружжя на збудований у період шлюбу житловий будинок не має значення, на ім'я кого з подружжя він оформлений.